

УДК 39:001.891.3

УДК 316.7

Joanna REKAS

Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu
joanna.rekas@amu.edu.pl

BIOGRAFISTYKA W SŁUŻBIE ANTROPOLOGII. WIKTOR BURDA, MARCIN CZERMIŃSKI I JÓZEF OBREŃBSKI – OD DOKUMENTACJI LOKALNOŚCI DO KREOWANIA GLOBALNYCH NARRACJI

Abstrakt: W artykule analizowane są biografie trzech postaci – Wiktora Burdy, Marcina Czermińskiego i Józefa Obrębskiego – z perspektywy antropologii kulturowej i regionalnej. Przedstawiano, w jaki sposób ich indywidualne działania i wybory życiowe wpływały na kształtowanie lokalnych i globalnych narracji kulturowych, tożsamości oraz dziedzictwa. Przy zastosowaniu podejścia interdyscyplinarnego ukazywane są złożone relacje między biografią, lokalnością i globalnością, a biografistyka jest tu narzędziem nie tylko dokumentacji, lecz także twórczej interpretacji przemian kulturowych. Szczególne znaczenie ma tu analiza tożsamości regionalnej jako dynamicznego procesu oraz wkład polskich intelektualistów i przedsiębiorców w rozwój Bałkanów w kontekście przeobrażeń politycznych i społecznych przełomu XIX i XX wieku.

Słowa kluczowe: biografistyka, tożsamość regionalna, Bałkany, antropologia kulturowa, narracje lokalne

Wprowadzenie

Badania biograficzne podejmowane w ramach antropologii, etnologii, etnografii i folklorystyki odgrywają fundamentalną rolę dla rozumienia procesów kształtowania tożsamości regionalnych i globalnych (zob. np. Geertz 1973; Passi 2003; Bourdieu 1984; Clifford & Marcus 1986; Hobsbawm & Ranger 1983; Engelking 2006; Herzfeld 2001; Eriksen 2001; Bertaux 1981¹).

¹ Istotny wkład w rozwój refleksji nad biografistyką antropologiczną wnosi prof. Grażyna Ku-

Analiza indywidualnych losów badaczy może pokazać wpływ działań i losów życiowych jednostek na rozwój nauki, a także proces kształtowania pamięci zbiorowej danej grupy społecznej oraz jej tożsamości kulturowej. Biografistyka pozwala również przyjrzeć się zależnościom między lokalnością a globalnością, wskazując, w jaki sposób badacze przyczyniają się do popularyzacji wiedzy o regionach i kulturach na szerszą skalę (Clifford & Marcus 1986; Passi 2003).

Potrzeba badań biograficznych wynika nie tylko z ich wartości poznawczej, ale także z ich potencjału w umacnianiu tożsamości środowiskowej uczonych oraz promowaniu postaw badawczych. Biografie takie, jak te Józefa Obrębskiego i Marcina Czermińskiego, ukazują interdyscyplinarność polskiej antropologii, która rozwijała się na styku z historią, socjologią i filologią (w tym slawistyką). Obrębski, analizując struktury społeczne na Bałkanach, i Czermiński, dokumentując życie codzienne mieszkańców Bałkanów i Bliskiego Wschodu, pokazali, jak ich działalność przyczyniała się do kształtowania zarówno regionalnych, jak i globalnych narracji kulturowych. Dodatkowo postać przedsiębiorcy, działacza gospodarczego i pioniera hodowli rybnej w Bośni, tj. Wiktora Burdy pokazuje, jak biografia nieantropologiczna może stać się częścią antropologicznej narracji. Choć jego działalność nie wpisuje się w klucz antropologiczno-etnologiczno-etnograficzno-folklorystyczny, w mojej opinii powinna być ulokowana w badaniach nad tożsamością regionalną i kulturową. Był nie tylko pionierem w dziedzinie hodowli ryb w Europie Środkowej, ale także twórcą trwałego dziedzictwa gospodarczego i kulturowego, które przetrwało ponad sto lat. Jego praca miała głęboki wpływ na rozwój Bośni, przyczyniając się do modernizacji gospodarczej i społecznej oraz do wprowadzenia nowych elementów do lokalnej tożsamości kulinarnej i gospodarczej.

Przedstawione poniżej wyniki badań biograficznych Wiktora Burdy, Macieja Czermińskiego i Józefa Obrębskiego zostały przeprowadzone z zastosowaniem podejścia interdyscyplinarnego, łączącego analizę materiałów źródłowych, kontekstualizację biograficzną oraz ujęcie komparatywne.

bica-Heller, której badania nad życiem i dorobkiem antropolozek uwidaczniają wpływ płci, pozycji społecznej i relacji osobistych na rozwój myśli antropologicznej. Jej prace ukazują również, jak ważne jest włączenie perspektywy feministycznej i krytycznej do biograficznych analiz badaczy i badaczek. Warto też zwrócić uwagę na postać Tamary Obrębskiej – żony Józefa Obrębskiego, socjolożki i ekonomistki, współautorki części jego prac terenowych oraz towarzyszkę badań, której rola, podobnie jak wielu kobiet towarzyszących wielkim nazwiskom w nauce, pozostaje niedostatecznie rozpoznana. Włączenie tych postaci do refleksji nad biografistyką antropologiczną pomaga zrównoważyć dominujące narracje i przywrócić należne miejsce kobietom w historii dyscypliny.

Zastosowane metody badawcze uwzględniają specyfikę pracy każdego z badaczy oraz ich wkład w rozwój regionalnych i globalnych tożsamości kulturowych.

Kontekstualizacja danych biograficznych została przeprowadzona z wykorzystaniem dynamicznych wzorców rozwoju i wariantyzacji tożsamości kulturowej. Anssi Paasi (2003) podkreśla dynamiczny charakter tożsamości regionalnej, kształtowanej przez interakcję jednostek z otoczeniem. Działalność Obrębskiego, Czermińskiego i Burdy, choć w różnych dziedzinach, wpisuje się w ten model, ukazując, jak lokalne działania mogą mieć znaczenie globalne. Jos de Mul (2015) wskazuje natomiast na procesualność tożsamości w dobie globalizacji. Działalność Czermińskiego w dokumentowaniu codziennego życia Polonii bałkańskiej ukazuje, jak jednostkowe doświadczenia tworzą pomost między lokalnymi tradycjami a globalnym dziedzictwem kulturowym.

Ważne było także dla mnie porównanie wkładu tych trzech postaci w rozwój nauki i kultury. Obrębski zastosował metody funkcjonalistyczne w badaniach społecznych², Czermiński łączył działalność misyjną z badaniami terenowymi, a Burda rozwijał lokalną gospodarkę przez wdrażanie innowacyjnych metod hodowli. Badania ich biografii ukazały różnorodność metod i celów, ale także wspólny mianownik w postaci wpływu na kształtowanie tożsamości regionalnych.

(Nie)znany w Polsce, (nie)zapomniany w Bośni

Wiktor Burda – poza wąskim gronem specjalistów oraz mieszkańców Bielska-Białej jest w Polsce praktycznie nieznany. Tymczasem w Bośni, na 700 hektarach w założonych przez niego stawach wciąż hodowane są ryby, a jego nazwisko współtworzy przekaz pamięciowy nie tylko mieszkańców Prijedora i Bosanskiej Gradiški, ale całego regionu. Do bośniackiej i bałkańskiej sławy nazwiska Burdów niewątpliwie przyczynił się także jego syn, Artur Burda (1894–1984), konsul honorowy II Rzeczypospolitej Polskiej w Królestwie Jugosławii i wybitny działacz gospodarczy i społeczny.

Wiktor Burda urodził się 5 maja 1860 roku w Pisarzowicach (Schreibersdorf) koło Bielska, głównego miasta wieloetnicznego wówczas

² Obrębski wykorzystywał to podejście, aby zrozumieć, jak różne aspekty życia codziennego, wierzenia, rytuały i obrzędy integrują się w życie lokalnych społeczności i przyczyniają się do ich trwałości. Nie ograniczał się do biernej obserwacji, lecz wykorzystywał funkcjonalizm jako narzędzie do zgłębiania relacji między jednostką a społecznością. Jego podejście pozwalało nie tylko dokumentować tradycje, ale także analizować ich znaczenie i funkcje w codziennym życiu. Wnioski Obrębskiego stały się prekursorskie dla późniejszych badań z zakresu antropologii medycznej, gender studies i studiów nad magią oraz religią. Metoda funkcjonalistyczna pozwoliła Obrębskiemu zrozumieć dynamikę lokalnych społeczności w sposób, który do dziś stanowi wzór dla badań terenowych w antropologii.

Śląska Cieszyńskiego. Jego rodzina pochodziła z Czech. Ojciec Wiktora urodził się w 1813 roku we wsi Rohoznice, w powiecie Jičín, a na Śląsk Cieszyński przybył w poszukiwaniu pracy. Fascynacja Wiktora Burdy gospodarką rolną, a zwłaszcza hodowlą ryb słodkowodnych sprawiła, że po ukończeniu szkoły realnej w Bielsku naukę kontynuował w Szkole Rolniczej „Josephinum” w Mödling koło Wiednia. Tutaj zarówno zdobył przekazywaną na najwyższym poziomie merytorycznym wiedzę teoretyczną dotyczącą zootechniki, jak i miał okazję bezpośredniego wykorzystywania jej, weryfikowania i udoskonalania w praktyce. Niewątpliwy talent dydaktyczny objawił Burda w małej, ale bardzo w jego czasach i długo jeszcze po nim popularnej broszurze pod tytułem *Teoryja zarybiania stawów*. Wydrukował ją w 1895 roku w Krakowie w drukarni „Czasu” za własne pieniądze – co zwróciło mu się z nawiązką w postaci wpływu tej publikacji o podręcznikowym charakterze na hodowców ryb w regionie. Przez długie lata była ona uważana za najnowocześniejszą pozycję z zakresu hodowli ryb.

Galicyski karp w Bośni

Każdy kolejny sukces zdawał się napędzać Wiktora Burdę do poszukiwań dalszych wyzwań. Z jednej strony wielki zysk finansowy, z drugiej zaś możliwość ustawicznego rozwoju i pozostawiania po sobie trwałego śladu na mapie kolejnych pokoleń. Dzięki wysokiej pozycji na dworze cesarskim w Wiedniu oraz zamożności swoją pasję mógł przenieść i rozwijać na gruncie modernizacyjnie „dziewiczym”, przez kilka wieków pozostającym poza bezpośrednią zachodnio-europejską strefą wpływów – do Bośni. Był to jednocześnie teren niezwykle do (współ)pracy trudny i wymagający ogromnej elastyczności w działaniu. To tutaj w latach 1882–1903 minister finansów Austro-Węgier hrabia Benjamin von Kállay (1839–1903) wprowadzał w życie zakrojony na szeroką skalę program zbliżenia Bośni do gospodarczej strefy wpływów i zysków Europy Zachodniej. W Bośni więc spotkali się ideowo Benjamin von Kállay i Wiktor Burda, który widział w tym kraju nie opisywane przez XIX-wiecznych podróżników błoto, brud, ubóstwo, pogaństwo, mrok, lecz potencjał rozwoju. To odróżniało go od jemu współczesnych – być może dlatego, że nie szukał dziennikarskiego/literackiego poklasku, ani nie planował imponować odbiorcom coraz bardziej wymyślnymi opisami bałkańskich okrucieństw i wynaturzeń, które miałyby mu zapewnić finansowanie kolejnych wypraw. Był przede wszystkim pasjonatem i przedsiębiorcą – widział więc możliwości zarówno zarobku, jak i unowocześnienia, pomocy, wskazania kierunku rozwoju. I takim został zapamiętany w przekazie zbiorowym ludzi mieszkających w okolicach największego w byłej Jugosławii kompleksu stawów rybnych Saničani (okolice Prijedora). Udało mu się więc to, na czym

polegli inni, czyli współbycie z Bośniakami i zarażenie ich pasją do ryb, do mięsa tych zwierząt, którego nie byli miłośnikami. Kuchnia bośniacka oparta przede wszystkim na mięsie do dziś szczyty się głównie potrawami z *roštilja*. Stawom rybnym Saničani grozi zamknięcie, a w narracjach osób broniących tego miejsca pojawia się jego 120-letnia tradycja i nazwisko Wiktora Burdy, który zafascynował nowymi metodami pracy, przywiózł ulepszenia techniczne, pokazał jak z nich korzystać i zostawił wyniki swej pracy przyszłym pokoleniom. Jak wspomina jego syn, Artur Burda, rybę rozplodową przetransportował z samego Bielska:

Wszystkie te ryby były przewiezione w prymitywny sposób, w beczkach z wodą, a za doprowadzenie powietrza z tlenem do wody posłużył miech kowalski. Transport kolejowy odbył się w jednym zamkniętym wagonie ciężarowym. W czasie transportu robotnik za pomocą miecha kowalskiego dostarczał powietrze do beczek. Podróż z Bielska do Prijedoru w Bośni trwała około 20 godzin (Chimiak 2013: 57).

Sam też – podróżując około roku 1900 po Bośni z przedstawicielami Rządu Krajowego – wybrał tereny odpowiednie do hodowli ryb. Musiały one obfitować w odpowiednią liczbę potoków zasilających. Łukasz Chimiak podaje, że:

[w]ybrał ok. 200 ha w północnej Bośni, w powiecie Prijedor o nazwie Crnajski ług i Dolni ług (dzisiaj w pobliżu miejscowości Saničani) oraz ok. 500700 ha zwanych Steparski Ług, w powiecie Bosanska Gradiska, zwana Bardača. Steparski Ług miał wyjątkowo dobre położenie do założenia hodowli ryb, gdyż znajdował się między rzeką Sawą a okolicznymi potokami (Chimiak 2013: 62).

Już w 1902 roku podpisał umowę na kupno ziemi i rozpoczął proces projektowania i budowy betonowych stawów rybnych. W okolicach Banja Luki utworzył dwie firmy, które zajmowały się hodowlą ryb: Prijedor i Bosanska Gradiska. Kompleks Saničani został uruchomiony w roku 1905. Po nim powstała – zagrożona wylaniem Sawy – Bardača (1908). Bogactwo źródeł świeżej wody, czyli liczne i jakościowo dobre potoki zasilające przyczyniły się do przetrwania tych kompleksów pomimo przetaczających się przez Bośnię wojen XX wieku, zarówno światowych, jak i domowej. Zamyśl Burdy dziś także przyświeca pracownikom walczącym o Saničani, którzy nie wyrażają zgody na rozparcelowanie i sprzedaż poszczególnych części, jako główny powód sprzeciwu podając konieczność zachowania ciągłości źródeł nawadniających ([Bili najveći proizvođači na Balkanu: U ribnjaku „Saničani” pokrenut stečaj, nakon skoro 120 godina rada](#)).

Dwie drogi do celu

Proces wprowadzania galicyjskiego karpia do Bośni przez Wiktora Burdę był dwutorowy. Szybko i na ogromną skalę dokonał się inwestycyjnie. Po uruchomieniu kompleksów hodowlanych przedsiębiorca zostawiał każdy z nich pod opieką wykwalifikowanych i sprawdzonych kierowników. W Saničanach pracował Ivan Lajtner, a w Bardačy – Josef Foitz. Bardzo szybko także ryby z tych hodowli zaczęto eksportować, między innymi do Wiednia, Budapesztu, Tyrolu czy Drezna. Tymczasem drugim torem szedł rynek bałkański – „ideowy”, który choć chłonny w Banja Luce, Sarajewie, Zagrzebiu czy Rijecie, to nigdy nie zrównał znaczenia mięsa wołowego, jagnięcego, owczego i wieprzowego z rybem. Jedzona głównie w czasie postów, głównie długich, wielkanocnego i bożonarodzeniowego, ryba miała na terenach bałkańskich przede wszystkim znaczenie rytualne. Nie tyle ceniono jej walory smakowe i zdrowotne, co konieczność wykorzystania w obrzędowo-obyczajowych kompleksach świąt cyklu dorocznego. Obecna była także w czasie niektórych, ściśle określonych, zachowań o charakterze magicznym. Na tym większą uwagę zasługuje dzieło Wiktora Burdy, który wprowadzając do kuchni bośniackiej i – za jej pośrednictwem – bałkańskiej nowe smaki/ nowe gatunki ryb, zafascynował nimi miejscową ludność. Cvetan Bojčić, Ilija Bunjevac i Adem Hamzic (1982) konkludują jednoznacznie, że hodowla karpia w Bośni i Hercegowinie rozpoczęła się w 1902 roku, kiedy Polak – Wiktor Burda „odkrył” to miejsce i kupił je od rządu – jałową ziemię w pobliżu Prijedoru i Bosanskiej Gradiški, i rozpoczął budowę stawów. Fascynacja ta nie ustała – choć od 1914 roku, czyli od wybuchu I wojny światowej, stawy hodowlane bielskiego przedsiębiorcy wstrzymały produkcję, a sam bielszczanin wyjechał, wraz z żoną, do Wiednia. Jeszcze długo po zakończeniu II wojny światowej produkcja rybna nie była wznowiana. Doszło nawet do podziału stawów hodowlanych między okolicznych mieszkańców. Dopiero w 1949 roku odebrano podzielone stawy, włączono je w skład skarbu państwa i przywrócono hodowlę ryb. W tym samym roku powstało także przedsiębiorstwo rybne w Banja Luce: Sanjičani (w Prijedorze) oraz Bardača (w Srbcu). Zanim jednak do tego doszło 29 listopada 1933 roku w Rijecie (wówczas włoskie Fiume) Wiktor Burda zmarł, a wiedeńskie pismo specjalistyczne „Fischerei Zeitung” w nekrologu nazwało go „nosicielem i organizatorem nowych zasad gospodarowania, założycielem współczesnego gospodarstwa rybnego w Niemczech”. Dziś jego stawy walczą o przetrwanie – wciąż dostarczając ryb mieszkańcom Bośni.

Wkład Wiktora Burdy w kształtowanie tożsamości regionalnej jest oczywisty. Dzięki swoim innowacjom w dziedzinie rybactwa, wprowadził do regionu elementy nowoczesnej gospodarki rolnej, które stały się integralną

częścią lokalnej tożsamości. Kompleksy stawów w Saničanach i Bardacach stały się miejscem, gdzie technologia i tradycja współistniały, a sam Burda przyczynił się do stworzenia lokalnego przemysłu rybnego, który był kluczowym elementem gospodarki Bośni w XX wieku oraz zmienił postrzeganie ryb w kuchni bośniackiej, wprowadzając je jako składnik nie tylko rytualny, ale także codzienny, co wpłynęło na lokalne praktyki kulinarne. Przykład Wiktora Burdy wpisuje się również w szerszy nurt antropologii gospodarki, badającej, jak działalność ekonomiczna wpływa na kształtowanie tożsamości kulturowej. Jego praca w Bośni miała charakter modernizacyjny, co czyni go postacią, która przyczyniła się do transformacji lokalnych struktur społecznych i gospodarczych (por. Hann & Hart 2011; Tsing 2015). Wprowadzenie karpia jako gatunku hodowlanego było zarówno wyzwaniem kulturowym, jak i sukcesem gospodarczym. Jego działania na rzecz promowania ryb jako pożywienia w Bośni, gdzie tradycyjnie dominowało mięso, pokazują, jak jednostkowe decyzje mogą wpłynąć na przemiany kulturowe. Modernizacja rolnictwa przez Burdę odpowiadała politykom austro-węgierskim, które miały na celu integrację gospodarki Bośni z Europą Zachodnią. Burda nie tylko wypełnił tę misję, ale także pozostawił po sobie trwały ślad, którego wspomnienie jest żywe wśród mieszkańców regionu do dziś³.

Choć Wiktor Burda nie był antropologiem, jego działalność znajduje miejsce w badaniach nad tożsamością regionalną i kulturową, gdyż tożsamości regionalne są dynamiczne i procesualne, a jednostki odgrywają w nich kluczową rolę (Passi 2003). Burda wpłynął na sposób, w jaki mieszkańcy Bośni postrzegali swój region, wprowadzając nowe praktyki gospodarcze i kulturowe, które zintegrowały lokalne tradycje z nowoczesnością. Jego działania wpisują się w proces, w którym lokalne innowacje stają się częścią szerszego dziedzictwa kulturowego, a sam Burda jest symbolem synergii między lokalnością a globalnością. W polskim kontekście badania nad Burdą mogą stać się inspiracją do głębszej refleksji nad rolą polskich emigrantów w kształtowaniu narracji kulturowych w różnych częściach świata i łączyć się z kolejną postacią, tj. ks. Marcinem Czermińskim. W Bośni zaś nazwisko Burdy pozostaje integralną częścią pamięci zbiorowej, przypominając o jego roli w budowaniu tożsamości regionalnej.

³ Badania terenowe przeprowadzone w Bośni i Serbii w sierpniu 2024 roku, skupione na storiach mówionych (narracjach mówionych) dotyczących rodziny Burdów.

Misjonarz (nie)oczywisty

Ksiądz Marcin Czermiński, jezuita, kapłan, pionier polskiej misjologii, redaktor czasopisma „Missye/Misje Katolickie”, kaznodzieja, hagiograf, historyk, archiwista, etnograf, wnikliwy obserwator, ciekawy świata podróżnik... – nieustającą pracą ukierunkowaną na działalność misyjną odpowiadał na wyzwania współczesności. Druga połowa XIX wieku to okres definitywnego rozpadu starego ładu, formowania się nowego układu sił oraz rosnących potrzeb stabilizacyjnych. To także czas zachodnio-europejskiego zafascynowania europejskim Południem wraz z jego tajemniczo brzmiącą orientálną muzyką, aromatem mocnej kawy, dojrzałymi soczystymi owocami i językiem, który dla Polaka wcale nie brzmiał niezrozumiale i odległe. Nie należy również zapominać o silnym wówczas zafascynowaniu poszukiwaniem „dzikiego”, niecywilizowanego, takiego, w obrazie którego będzie można, na zasadzie binarności, zauważyć, wyszczególnić i opisać własne zalety. W przeciwieństwie do wielu współczesnych Czermińskiemu podróżników, literatów, dziennikarzy i tym podobnych, głównym celem jego peregrynacji były pomoc Polonii mieszkającej na Bałkanach oraz wnikliwa rejestracja aktualnego stanu życia, codzienności i odświętności na terenach, na których aktualnie mieszkał i przez które przejeżdżał. Rejestrował to, co widział, a zainteresowany był wszystkim, od obrzędów religijnych po dane historyczne i geograficzne, architekturę, sztukę, relacje społeczne, dziwiący go obyczaj zamawiania posiłków (zamiast gotowania). Jednoznacznie przy tym podkreślał:

Gdy przed kilku laty pisałem o Albanii, a następnie o Dalmacji i Czarnogórze, otrzymywałem z różnych stron listy zachęcające, abym szersze warstwy czytelników zapoznał z krajami, tamtym sąsiednimi, a nam pobratymczymi: Bośnią i Hercegowiną. Wcale mnie nie dziwiły pragnienia wielu. Tysiące rodzin polskich i ruskich ma w krajach „okupacyjnych” swych krewnych, zajmujących nieraz wysokie stanowiska w urzędach lub wojsku. Niejeden chciał bliżej poznać stosunki, ludzi i kraj, w jakim przebywają drodzy jego sercu. [...] W ciągu opowiadania kładę pewien nacisk na tamtejsze stosunki religijne, nie tylko dlatego, że jestem kapłanem, i że uważam religię jako najważniejszy czynnik cywilizacyjny. Sprawa wyznaniowa na półwyspie bałkańskim w ogóle, przede wszystkim w krajach „okupacyjnych” była od najdawniejszych czasów osiłą, około której obracała się ich polityka zarówno wewnętrzna, jak zagraniczna (Czermiński 1899: V–VI).

Być może dlatego jego liczne i przygotowane wraz z odpowiednim materiałem zastanym prace-notatki terenowe z podróży między innymi bałkańskich, rzadko są wykorzystywane w badaniach etnograficznych/

etnologicznych/ antropologicznych, a zdecydowanie częściej natomiast w literaturoznawczych, kulturoznawczych oraz z zakresu historii religii. Warto zmienić tę prawidłowość, ponieważ Marcin Czermiński to ksiądz, misjonarz i badacz nieoczywisty – wymykający się prostym, szablonowym ocenom. Zakonnik o wielkiej pobożności, wysokiej kulturze osobistej i wybitnych zdolnościach intelektualnych. Jego teksty (po)terenowe są fascynującą lekturą, ale także, a może przede wszystkim, świetnym materiałem do badań etnograficznych oraz folklorystycznych.

Kapłan refleksyjny i badacz (nie)(d)(o)ceniony

Ksiądz Marcin Czermiński, jezuita, urodził się 7 stycznia 1860 roku w Glinisku koło Winnicy w województwie lwowskim (Galicja Wschodnia), w rodzinie Janusza i Zofii z domu Jędrzejewicz. W 1878 roku ukończył Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, a następnie udał się na studia do Rzymu. Tutaj na Uniwersytecie Gregorianum uzyskał doktorat z filozofii oraz licencjat z teologii (1878–1885). Po powrocie do Galicji w 1885 roku wstąpił do nowicjatu Towarzystwa Jezusowego w Starej Wsi koło Brzozowa na Podkarpaciu. Po okresie nowicjatu, to jest w roku 1888, został redaktorem w czasopiśmie „Misje Katolickie” (ukazywało się ono w Krakowie w latach 1882–1936, a następnie do wybuchu drugiej wojny światowej w Warszawie), którymi kierował do listopada 1919 roku. To najbardziej pracowity i płodny czas w życiu Czermińskiego, a jednocześnie period formowania się go jako dojrzałego misjonarza, kapłana, zakonnika, pisarza i badacza. Dzięki znajomości kilku języków współpracował z wieloma zagranicznymi misjonarzami i wielu pozyskał do współpracy przy redagowaniu miesięcznika „Missye Katolickie”. Opisywał on działalność misjonarzy ze wszystkich kontynentów, drukował ich listy i biogramy, prace dotyczące historii terenów misyjnych, aktualne wiadomości z placówek misyjnych i inne. Po misji podlaskiej wśród unitów, prowadzonej przez jezuitów z Galicji, kilka lat przebywał w Bułgarii, gdzie – głównie dla tamtejszej Polonii – zakładał kaplice i której pomagał materialnie. W okresie od roku 1898 do roku 1909 sześć razy odwiedzał Bośnię i Hercegowinę, w której obok pieczołowicie wykonywanych notatek terenowych, dzienników podróży oraz zapisów pamiętnikarskich wykonywał posługę wśród tamtejszych Polaków. Pracował także w Turcji, w polskiej kolonii w Adampolu oraz w Dalmacji, Czarnogórze, Albanii, Francji, Rosji, Szwecji, Niemczech, Grecji i na Krecie (1899). Z działalności misyjnej wycofał się dopiero po pierwszej wojnie światowej – głównie przez wzgląd na stan zdrowia oraz niekorzystną dla katolickich misji na Bałkanach zmianę sytuacji politycznej.

Kapłan i podróżnik łączył prace kaznodziejską, misyjną, duszpasterską i inne z regularnym pisaniem. Opublikował 116 artykułów i książek, a jego kazania spisano w liczbie 5056. Obok wspomnianej już tematyki misyjnej – do której należą także biogramy trzech wybitnych polskich misjonarzy: Wojciecha Męcińskiego (1985, 1598–1643) sprawującego posługę misyjną w Azji Wschodniej, Maksymiliana Ryłły (1911/1912, 1802–1848) prowadzącego prace misjonarskie na Bliskim Wschodzie oraz Jana Beyzyma (1913, 1850–1912) działającego na Madagaskarze – pisał także prace z zakresu historii Kościoła, hagiografii, nekrologii, mariologii, kaznodziejstwa oraz archeologii chrześcijańskiej. Na podstawie relacji innych misjonarzy napisał również monografie o Afryce Południowej i Indiach. Z peregrynacji misyjnych oraz innych podróży przywoził regularnie prowadzone dzienniki i zapisy wspomnień. Obok materiałów obserwacyjnych bardzo często włączał do swych prac lektury i badania archiwalne, którymi uzupełniał notatki terenowe i wykorzystywał przy pisaniu artykułów i książek. Przy okazji pierwszej podróży do Bośni napisał znaną i opublikowaną też po albańsku książkę *Albania. Zarysy etnograficzne, kulturalne i religijne* (Kraków 1893) oraz monografię o Dalmacji, a także wydaną później pracę *W Dalmacji i Czarnogórze* (Kraków 1896). W okresach: od 5 marca do 6 kwietnia 1898 roku, od 9 marca do 10 kwietnia 1899, od 22 marca do 5 maja 1900 roku, od 11 kwietnia do 14 maja 1901 roku oraz w marcu 1909 roku (po przerwie wymuszonej przez niechęć tamtejszych władz świeckich i kościelnych do działalności misyjnej) przebywał na Bałkanach w ramach misji wielkopostnych u Polonii. Obok wsparcia duchowego kapłan zajmował się także pomocą materialną – świadomy złej sytuacji ekonomicznej i zdrowotnej polskich osadników w Bośni, którzy przybywając na tereny bośniackie głównie z Galicji Wschodniej i południowej Bukowiny (zdecydowanie mniejszą grupę stanowili Polacy z Królestwa Polskiego) otrzymywali do zasiedlenia trudno dostępne i zalesione tereny. W ciągu trzech lat musieli je wykarczować i zagospodarować – co i tak nie dawało pewności życia bez wizji głodu. Po odbyciu drugiej bośniackiej podróży misyjnej zakonnik udał się także na Krete i do Turcji. Jednym z kluczowych i namacalnych efektów tych podróży były – dziś na nowo odkrywane przez świat nauki – książki: *Z podróży po Bośni i Hercegowinie* (1899), *Wspomnienia z misji między Polakami nad Bosforem, w Bośni i na Krecie* (1901), *Z Grecji i Krety* (1902), *Kolonie polskie w Bośni* (1902). Część prac Czermińskiego wydano już po jego śmierci w oryginalnych językach narodów, których życie opisywał, między innymi po albańsku *Shqipëria. Përshkrime historike, etnografike, kulturore dhe fetare*, tłum. Leonard Zissi (Tirana 2014) i bośniacku *Poljske kolonije u Bosni: Uspomene iz misije godine 1902. i odabrana pisma* (Sarajevo 2020), podkreślając wkład jednego

z najpłodniejszych pisarzy jezuickich w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego słowiańskich i niesłowiańskich Bałkanów. Ksiądz Czermiński zmarł we Lwowie w wieku 71 lat (1931).

Czermiński, podobnie jak Wiktor Burda i przedstawiony poniżej Józef Obrębski, pozostaje postacią niedocenioną w Polsce, podczas gdy jego wkład w dokumentację życia Polonii i wielokulturowości regionu Bałkanów jest niezwykle ważny. Jego prace pokazują, jak działalność misjonarska może być łączona z dokumentacją etnograficzną, tworząc unikalne świadectwo czasów. Jego działalność przypadła na okres dynamicznych przemian politycznych, społecznych i kulturowych w Europie XIX i początku XX wieku, a życie i praca są głęboko osadzone w kontekście zarówno specyficznych warunków Galicji i Bałkanów, jak i szerszych procesów globalnych związanych z rozwojem misjologii, kolonializmu oraz narodzin nowoczesnych nauk humanistycznych. Podczas działalności Czermińskiego Bałkany były częścią skomplikowanej mozaiki politycznej i kulturowej. Po aneksji Bośni i Hercegowiny przez Austro-Węgry w 1908 roku, region ten stał się przestrzenią intensywnych procesów modernizacyjnych i narodotwórczych. Bałkany, jako region wielowyznaniowy (katolicy, prawosławni, muzułmanie, Żydzi), były dla Czermińskiego laboratorium badania relacji między kulturą a religią. Działalność ks. Marcina Czermińskiego była odpowiedzią na wyzwania swoich czasów – polityczne, społeczne i kulturowe. Jego misje na Bałkanach i prace badawcze dokumentują nie tylko życie Polonii, ale także różnorodność kulturową regionu w okresie dynamicznych przemian. Czermiński pozostaje misjonarzem (nie)oczywistym, którego życie i działalność stanowią pomost między historią, religią i kulturą. W kontekście historycznym jego prace są nie tylko świadectwem epoki, ale także przypomnieniem o roli duchowości i misji w kształtowaniu tożsamości narodowych i regionalnych.

W cieniu wielkich swoich czasów

Józef Obrębski to postać – w skali światowej – absolutnie wyjątkowa. Na tę ekstraordinaryjnośćłożyły się przede wszystkim niezwykle talent obserwacyjny, wrażliwość społeczna, dociekliwość, skrupulatność terenowa, pracowitość oraz niepohamowane dążenie do zdobywania wiedzy. Cechy te zaowocowały wszechstronnym wykształceniem i doprowadziły badacza na dalekie Bałkany, gdzie „znaleźć miał” Wyspy Trobriandzkie swojego promotora pracy doktorskiej – Bronisława Malinowskiego. Nie udało mu się za życia wyjść z cienia ani autora *Ogrodów koralowych i ich magii*, ani autora monumentalnej *Kultury ludowej Słowian*, czyli Kazimierza Moszyńskiego.

Większość prac i notatek terenowych pozostawił w rękopisach. W Polsce znany i doceniany przede wszystkim w środowisku etnologicznym. Na Bałkanach, a zwłaszcza w Macedonii, Bułgarii, Serbii, Chorwacji, Czarnogórze oraz Bośni i Hercegowinie wymieniany obok najważniejszych socjologów, etnologów, folklorystów, sławistów i badaczy kultur typu tradycyjnego. Sposób, w jaki prowadził badania w macedońskim Poreczu oraz sporządzane przez niego notatki są wciąż podawane jako wzorcowe, po prawie 100 latach od ich prowadzenia. Jego obserwacje uczestniczące i wywiady to przykłady współtworzenia wiedzy, a nie deskrypcji. Poszukując wyjaśnienia wpływu obrzędowości i magii na organizację życia rodzinnego, nie badał wiosek, regionów, miejsc w przestrzeni, lecz prowadził badania w wiosce. Mieszkał, obserwował, pytał, zapisywał – zgodnie z zasadami metody funkcjonalnej w Poreczu, ale nie Porecze. Dziś, w Polsce, powoli wychodzi z cienia. Na Bałkanach nigdy w nim się nie znalazł.

Wszechstronnie wykształcony „zwykły” człowiek

Urodził się 18 lutego 1905 roku w Tepliku na Podolu. Wcześniej osierocony przez ojca przeprowadza się wraz z dwiema siostrami i matką najpierw w jej strony rodzinne, czyli do powiatu berdyczowskiego, a następnie do Kijowa i Łodzi, by wreszcie około roku 1911 osiąść w Warszawie. Tutaj kończy gimnazjum i rozpoczyna studia na Wydziale Prawa. Po trzech semestrach przerywa jednak naukę i przenosi się do Studium Słowiańskiego na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, gdzie 26 marca 1930 roku uzyskuje stopień magistra filozofii w zakresie filologii słowiańskiej na podstawie opublikowanych w „Ludzie Słowiańskim” dwóch pierwszych części opracowania *Rolnictwo ludowe wschodniej części półwyspu Bałkańskiego*. W Krakowie studia z zakresu etnografii Słowian, filologii słowiańskiej, dialektologii, językoznawstwa ogólnego, gramatyki polskiej, literatury polskiej, języków ukraińskiego i rosyjskiego, archeologii oraz historii sztuki i filozofii łączy z pracą zastępcy asystenta, a następnie młodszego asystenta studium, a także z badaniami terenowymi w podkrakowskich wsiach, na Podhalu oraz na Kurpiach. Na Uniwersytecie Jagiellońskim słucha wykładów oraz zaczyna współpracować z Kazimierzem Moszyńskim i Kazimierzem Nitschem. Bierze także udział w wyprawach naukowych na Bałkany. W 1927 roku prowadzi badania terenowe w Dobrudży i Bułgarii, a w 1928 roku podróżuje od Besarabii, przez deltę Dunaju, Dobrudżę, Bułgarię, góry Strandża, Turcję europejską, wschodnie Rodopy, Płowdiw, Sofię, do Macedonii i gór Pirin. Jak podkreśla najbardziej znana polska badaczka spuścizny Obrębskiego Anna Engelking: „Część zebranych przez [niego] materiałów wyzyskuje Moszyński w I tomie monografii *Kultura ludowa Słowian* (Kraków 1929). Dla niego samego ta

dokumentacja etnograficzna z Bałkanów będzie podstawą magisterium” (Engelking, *Kalendarium życia i twórczości Józefa Obrębskiego*). W tym czasie decyduje się także na zastosowanie w dalszych pracach terenowych metod badawczych Bronisława Malinowskiego. Pozostawi to trwałe ślad na jego wyborach dotyczących rozwoju naukowego, miejsc eksploracji oraz inicjalnego sposobu ich przeprowadzania. W 1930 roku wyjedzie, dzięki otrzymaniu stypendium Fundacji Rockefellera, na studia doktoranckie do London School of Economics and Political Science, gdzie będzie uczestnikiem seminarium Bronisława Malinowskiego. Dzięki doświadczeniom z zakresu antropologii społecznej oraz zafascynowaniu metodą funkcjonalną podejmuje się szukania na Bałkanach własnego etnograficznego laboratorium terenowego, które uda mu się finalnie znaleźć „w kraju położonym dalej niż na peryferiach cywilizacji”, czyli w macedońskim Poreczu. W miejscu naukowo nierozpoznanym. Ze względu na ukształtowanie terenu praktycznie zupełnie odosobnionym i bardzo trudno dostępnym. Takim, w którym mógł obserwować dążenia małej społeczności do reprodukcji wzorców ułatwiających jej istnienie i patrzeć na społeczno-religijną organizację tej grupy z perspektywy długiego trwania. Tutaj dzięki swemu wszechstronnemu wykształceniu, niezwyklej wrażliwości społecznej oraz wyczuleniu na słowo mówione udało mu się przeprowadzić prekursorskie badania w zakresie antropologii medycznej i studiów genderowych oraz stworzyć ekstraordynaryjną społeczno-etnograficzno-folklorystyczną analizę religijnych zachowań małej społeczności. Więzy religijne są w niej formą praktykowania więzi wspólnotowych, a to, co typowe (prawosławie oraz jego ludowy wymiar) współistnieje z tym, co swoiste. Starał się maksymalnie ograniczyć wpływ badacza na badaną kulturę. Nie wybierał, lecz skupiał się na wszystkich sferach życia społeczności, w której przebywał. Antropologia codzienności była dla niego równie ważna jak rytualne celebracje cyklu dorocznego oraz życiowego jednostki. Sposób zbierania żywicy, budowa krosna, sposób działania młyna wodnego – poprzez opisy dochodził do korzeni wykorzystania w praktykach magicznych. W położonych wysoko w górach, odizolowanych od cywilizacji wsiach spędził prawie rok – od sierpnia 1932 do marca 1933 roku – mieszkając, jedząc, pijąc, świętując i będąc w codzienności z ludźmi, których traktował jak równych sobie, za nic mając różnicę w wykształceniu, pochodzeniu, wyznawanej religii, zasobności portfela. Szukał korzeni, to jest przyczyn każdego stanu rzeczy, w organizacji społecznej, w historii, perturbacjach politycznych, w uwarunkowaniach terenu, w klimacie i innych, nie oceniając człowieka. Potomkowie tych, którzy go znali osobiście, przytaczają słowa swoich rodziców i dziadków o mężczyźnie spokojnym, uśmiechniętym, serdecznym, pracowitym, „zwykłym”, „naszym”, który „zrobił

dla narodu macedońskiego więcej bvvj niż wszyscy politycy razem wzięci” (Rękas J., notatki terenowe, wyprawa z profesorem Tanasem Vražinovskim, Volče, odwiedziny w domu, w którym mieszkał Obrębski).

W swoich badaniach Józef Obrębski ukazał, że tożsamość regionalna jest procesem dynamicznym, kształtowanym przez interakcję lokalnych struktur społecznych, obrzędów i praktyk kulturowych. Jego badania w Poreczu, szczególnie te dotyczące magii i religii, pokazują, jak głęboko zakorzenione tradycje lokalne funkcjonują jako mechanizmy stabilizujące i adaptacyjne w obliczu zmieniających się warunków historycznych i społecznych. Jak sam podkreślał: „Badania nad magią i religią to badania nad życiem, które w jej ramach toczy się nieprzerwanie wśród zmieniających się warunków społecznych” (*Czarownictwo Porecza Macedońskiego*). Obrębski nie postrzegał badanych społeczności jako statycznych, lecz jako organizmy nieustannie negocjujące swoją tożsamość w relacji z tradycją i nowoczesnością. To podejście znajduje pełne odzwierciedlenie w jego metodzie badawczej, gdzie etnograficzna obserwacja uczestnicząca nie była tylko sposobem opisu, ale także aktem współtworzenia wiedzy (por. Ingold 2013, Pink 2015).

Obrębski był jednym z pierwszych badaczy, który zauważył i opisał rolę praktyk magicznych i rytualnych w kontekście zdrowia i organizacji życia rodzinnego. Jego analizy zwyczajów porodowych czy roli kobiet w społecznościach wiejskich stały się podstawą do późniejszych badań z zakresu antropologii medycznej i gender studies. W Poreczu, obserwując rytuały związane z przejściami życiowymi, Obrębski dostrzegł, że: „Więzi rodzinne w społecznościach wiejskich są nierozzerwalnie związane z wierzeniami i praktykami religijnymi, które definiują rolę jednostki w społeczności” (Macedonia 1).

Działalność Obrębskiego na Bałkanach, choć silnie zakorzeniona w badaniach lokalnych, miała zdecydowanie charakter globalny. Będąc uczniem Malinowskiego, przełożył metody badawcze stosowane w Trobriandach na grunt europejski, tworząc unikalne studium społeczności wiejskich. Jego prace są dowodem na to, że lokalne badania mogą dostarczyć uniwersalnych wniosków o dynamice tożsamości kulturowych. W kontekście Macedonii, jego badania były nie tylko studium antropologicznym, ale także dokumentem epoki – świadectwem życia na marginesach imperiów i narodów. Jak zauważa Anna Engelking: „Obrębski nie badał przestrzeni, lecz ludzi w przestrzeni – ich codzienności, relacji, konfliktów i wierzeń, które nadawały tej przestrzeni znaczenie” (*Kalendarium życia i twórczości Józefa Obrębskiego*).

Zakończenie

Biografistyka, szczególnie w perspektywie antropologicznej, jest opowieścią o jednostkowej wyjątkowości i uniwersalności ludzkiego doświadczenia. Analiza życia i dorobku takich postaci jak Wiktor Burda, Marcin Czermiński czy Józef Obrębski pozwala spojrzeć poza granice konkretnego miejsca i czasu. Ich historie, zakorzenione w specyficznych realiach historycznych i kulturowych, tworzą pomost między lokalnością a globalnością, między tradycją a nowoczesnością. Anssi Paasi zauważa, że „tożsamość regionalna jest procesem ciągłej negocjacji, w którym lokalność zyskuje znaczenie przez relacje zewnętrzne” (2003: 121). Burda, tworząc kompleksy hodowli ryb w Bośni, Czermiński, dokumentując życie Polonii bałkańskiej, oraz Obrębski, badając struktury społeczne w Poreczu, pokazali, jak ich działania lokalne wpływały na globalne narracje kulturowe. Obrębski w swoich badaniach zauważył, że „praktyki magiczne i religijne są zarówno manifestacją tożsamości, jak i mechanizmem adaptacyjnym” (1934: 47). Czermiński, opisując Polaków na Bałkanach, podkreślał, że „życie na styku kultur rodzi napięcia, ale także nowe formy wspólnotowości” (1899: 160).

Clifford Geertz, mówiąc o znaczeniu opowiadania historii, stwierdził, że „badania antropologiczne to nie tylko deskrypcja, ale proces budowania mostów między różnymi światami” (1973: 19). Jos de Mul zauważa zaś, że „tożsamość nie jest stanem, lecz opowieścią – procesem ciągłego negocjowania między tym, co było, a tym, co może być” (2015: 203). Obrębski, zgłębiając życie macedońskiej społeczności w Poreczu, pokazał, że „codzienne praktyki i rytuały, choć lokalne w swej formie, są częścią globalnych mechanizmów kulturowych” (Obrębski 1932: 22). Podobnie Burda, wprowadzając nowoczesne metody hodowli ryb w Bośni, stał się symbolem synergii między lokalnością a modernizacją. Biografistyka w optyce antropologicznej jawi się więc nie tylko jako narracja o przeszłości, lecz – cytując James Clifforda – jest „nieustannym dialogiem między osobistym doświadczeniem a kontekstem kulturowym, w którym się ono rozgrywa” (Clifford & Marcus 1986: 43). W ten sposób biografie mogą być także lustrem, w którym odkrywamy własne, jako badacze i uczestnicy, miejsce w świecie. Burda, Czermiński i Obrębski przypominają, że to, co lokalne, zawsze może stać się częścią uniwersalnej opowieści – wystarczy odpowiednie spojrzenie, by wydobyć ich znaczenie dla współczesności. Być może to właśnie w tej nieoczywistości i otwartości biografistyki kryje się jej największy potencjał: jako narzędzia do rozumienia przeszłości, badania teraźniejszości i wyznaczania kierunków przyszłości. Tak jak mówił Pierre Bourdieu: „to, co najbardziej jednostkowe, często okazuje się najbardziej uniwersalne” (1984: 14).

Literatura podmiotu:

- Burda, W. 1895. *Teorya zarybiania stawów*. Kraków: Drukarnia „Czasu”.
- Czermiński, M. 1899. *Z podróży po Bośni i Hercegowinie*. Kraków: Missye Katolickie.
- Materiały terenowe, Józef Obrębski. Instytut Slawistyki Państwowej Akademii Nauk. <https://ispan.waw.pl/obrebski/materialy-terenowe/>
- Obrębski, J. 1934. „Czarna magia w Macedonji”. *Kurier Literacko-Naukowy*, nr 17, VI–VIII.
- Obrębski, J. 2022. *Macedonia 1. Giauirowie Macedonii. Opis magii i religii pasterzy z Porecza na tle zbiorowego życia ich wsi*. Red. A. Engelking, J. Rękas, I. Upalevski. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Literatura przedmiotu:

- Bertaux, D. 1981. *Biography and Society: The Life History Approach in the Social Sciences*. London: Sage.
- Bili najveći proizvođači na Balkanu: U ribnjaku „Saničani” pokrenut stečaj, nakon skoro 120 godina rada. *Banjaluka.net*. <https://banjaluka.net/bili-najveci-proizvodjaci-na-balkanu-u-ribnjaku-sanicani-pokrenut-stecaj-nakon-skoro-120-godina-rada/>
- Bojčić, C., & Bunjevac, I. (1982). *Sto godina ribogojstva na tlu Jugoslavije*. Zagreb: Croatian Fisheries Institute.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chimiak, Ł. 2013. „Z dziejów polskiej mniejszości w Bośni. Życie i działalność Wiktora i Artura Burdów”. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, 48, 55–74.
- Clifford, J., & Marcus, G. E. 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- de Mul, J. 2015. *Philosophical Anthropology as a Constellation: Essays in the Rehabilitation of a Foundational Discipline*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Drljača, D. (1985). Colonization and life of the Polish population in Yugoslav countries from the end of the 19th to mid-20th Century. *Ethnologia Polona*, 23.
- Drljača, D. (1997). *Między Bośnią, Bukowiną, Serbią a Polską*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Engelking, A. 2006. „Józef Obrębski – etnolog i socjolog warszawski”. *Sprawy Narodowościowe*, 29, 91–106.
- Engelking, A. (2011). Między terenem rzeczywistym a metaforycznym: Osobiste refleksje o antropologicznym doświadczeniu terenowym. W: T. Buliński, M. Kairski (red.), *Teren w antropologii: Praktyka badawcza we współczesnej antropologii kulturowej* (s. 169–180). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Eriksen, T. H. 2001. *Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London: Pluto Press.
- Geertz, C. 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Geertz, C. (1963). *Peddlers and Princes: Social Development and Economic Change in Two Indonesian Towns*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gibson-Graham, J. K. (2006). *A Postcapitalist Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hann, C., & Hart, K. (2011). *Economic Anthropology: History, Ethnography, Critique*. Cambridge: Polity Press.
- Herzfeld, M. (2001). *Anthropology: Theoretical Practice in Culture and Society*. Malden: Blackwell.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hann, C., & Hart, K. 2011. *Economic Anthropology: History, Ethnography, Critique*. Cambridge: Polity Press.
- Herzfeld, M. 2001. *Anthropology: Theoretical Practice in Culture and Society*. Malden: Blackwell.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jezernik, B. (2004). *Dzika Europa. Bałkany w oczach zachodnich podróżników* (przeł. P. Oczko). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Józef Obrębski (1905–1967). Bibliografia podmiotowa. Instytut Sławistyki Państwowej Akademii Nauk. <https://ispan.waw.pl/obrebski/pisma/jozef-obrebski-1905-1967-bibliografia-podmiotowa/>
- Józef Obrębski. Instytut Sławistyki Państwowej Akademii Nauk. <https://ispan.waw.pl/obrebski/>
- Knopek, J. (1997). Działalność misyjna i oświatowo-społeczna polskich duszpasterzy w Grecji w XIX i początku XX wieku. *Nasza Przyszłość*, 88, 295–309.
- Lis, T. J. (2014). Wkład Polaków w modernizację Bośni i Hercegowiny w okresie austro-węgierskim (1878–1918). *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 4(154), 109–124.

- Mandziuk, J. (2009). Polacy w Bośni i Hercegowinie 1878–1914. W: J. Dzięgielewski, T. Krawczak, K. Łatak, W. J. Wysocki (red.), *Veritatis serviens. Księga pamiątkowa ojcu profesorowi Januszowi Zbudniewkowi zp.* (s. 295–309). Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Marcus, G. E. (1995). Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24, 95–117.
- Od stawów rybnych przez proszek IXI do IT. *Kurier BB*, 11(2022). Dostępne w: <https://bbfan.pl>
- On1.click. *Бардача (Србау)*. Dostępne w: <https://on1.click>
- Passi, A. 2003. „Region and Place: Regional Identity in Question”. *Progress in Human Geography*, 27(4), 475–485.
- Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Publikacje Józefa Obrębskiego. Instytut Sławistyki Państwowej Akademii Nauk. <https://ispan.waw.pl/obrebski/pisma/publikacje-jozefa-obrebskiego/>
- Rękas, J. 2018. *Między słowami. Projektowanie folklorystyki konwersacyjnej na materiale celebracji Wodziec w Macedonii*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Ribogojilišta u Bosni i Hercegovini. *Bistro Bosno i Hercegovino!* <https://www.bistrobih.ba/nova/ribogojilista-u-bosni-i-hercegovini/>
- [sedemdeset] 70 gidini od istraživanja na Jozef Obrebski vo Poreče (2002). T. Vražinovski (red.). Prilep: Macedonian Academy of Sciences and Arts.
- Tsing, A. 2015. *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- Tsing, A. L. (2015). *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- U razgovoru s Božom Timarcem. (1991). *Ribarstvo Jugoslavije*, 46, 42–43.
- Vražinovski, T. (2006). Józef Obrębski i macedońska etnografia. *Sprawy Narodowościowe*, 29, 53–62.
- Vražinovski, T., Karadžoski, V., & Jovanoska-Rizovska, S. (2006). *Jozef Obrebski – značen istraživač na narodnata kultura na makedoncite*. Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts.
- Zaštiti rezervat Bardacu od propadanja. *BUKA Magazin*. <https://6yka.com/novosti/zastititi-rezervat-bardacu-od-propadanja>
- Историјат Бардача – History of Bardača. http://www.nasljedje.org/docs/pdf/bardaca/istorijat_bardace.pdf
- Јовичић, Д. (2023, 30 септембра). Нови садржаји за још већу атрактивност. *Глас Српске*. <https://www.glassrpske.com/cir/plus/teme/Novi-sadrzaji-za-jos-vecu-atraktivnost/44748>

Joanna RĘKAS

Institute of Slavonic Philology

Adam Mickiewicz University in Poznań

BIOGRAPHICAL RESEARCH IN THE SERVICE OF ANTHROPOLOGY: WIKTOR BURDA, MARCIN CZERMIŃSKI AND JÓZEF OBRĘBSKI – FROM DOCUMENTING LOCALITY TO CREATING GLOBAL NARRATIVES

Summary

The article analyzes the biographies of three figures – Wiktor Burda, Marcin Czermiński, and Józef Obrębski – from the perspective of cultural and regional anthropology. It demonstrates how their individual lives and scholarly or economic activities influenced the formation of local and global cultural narratives and identities. Using an interdisciplinary approach, the study explores the interplay between biography, locality, and globality, proposing biographical research as a tool not only for documentation but also for the interpretation of cultural transformation. Particular emphasis is placed on regional identity as a dynamic and negotiated process, as well as the contribution of Polish intellectuals and entrepreneurs to the development of the Balkans in the context of political and social changes at the turn of the 20th century.

Keywords: biographical research, anthropology, W. Burda, M. Czermiński, J. Obrębski.